

УДК 159.922:37.013.77

© М. М. Кононова, 2021

orcid.org/0000-0002-2994-6866

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2021.1.227214>

**КОНОНОВА Марина Миколаївна**

*доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук,  
доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного  
університету імені В. Г. Короленка*

## **АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТРАВМІВНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ДИТИНСТВА ТА ДЕЗАДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ**

*У статті розкривається питання взаємозв'язку травмівних переживань дитинства з дезадаптацією суб'єкта. Обґрунтовано психологічний зміст, сутність поняття «психотравма», розкрито її вплив на дезадаптивну поведінку. Описано специфіку психологічного підходу, яка полягає в тому, що при переживанні психічної травми провідна роль відводиться суб'єктивним чинникам: розумінню ситуації людиною, ставленню до неї, інтерпретації психотравмуючих ситуацій. Зазначено, що сприйняття реальності індивідом формується на основі його попереднього інфантильного досвіду. Представлено аналіз глибинно-психологічних витоків дезадаптації суб'єкта за допомогою використання окремих методик активного соціально-психологічного навчання – неавторський малюнок, комплекс тематичних психомалюнків. Здійснено науково-узагальнюючий аналіз фрагментів стенограми роботи за допомогою неавторського малюнку та тематичних авторських психомалюнків, де об'єктивовано вплив травмуючих переживань дитинства на психіку протагоніста. На основі емпіричного матеріалу виявлено основні критерії, компоненти травмівних переживань дитинства як чинників дезадаптації: інфантильні фіксації, що виявляються в регресивних формах поведінки, зокрема в агресивності, жорстокості, ненависті до усього живого, різних видах залежності. Встановлено, що дезадаптивна поведінка пов'язана з втратою суб'єктом власної тотожності, що виявляється в ригідності, стереотипності мислення та поведінки, відсутності креативності та нерозвинутості соціально-перцептивного інтелекту. Проаналізований емпіричний матеріал засвідчує, що деструктивні педагогічні впливи можуть породжувати фіксованість суб'єкта на травмах. Представлено схему «Чинники виникнення дезадаптації суб'єкта», де розкрито глибино-психологічні витoki дезадаптації, які пов'язані з травмуючими переживаннями дитинства.*

**Ключові слова:** дезадаптація, дезадаптивна поведінка, психотравма, травмівні переживання, дитинство, взаємозв'язок.

**Постановка проблеми.** Створення психосоціальних умов для всебічного гармонійного розвитку особистості з метою оптимального її функціонування на сьогодні є не лише пріоритетним напрямком державної політики, але й головним завданням практичної психології. Удосконалення професійності психолога-практика вимагає підвищеної уваги до феномену дезадаптації особистості, що є перешкодою для її гармонійного розвитку.

На сучасному етапі розвитку психології важливим для практичного психолога є розуміння того, що в основі внутрішньої дисгармонії суб'єкта лежать неусвідомлювані тенденції, що обумовлюють його дезадаптивну поведінку.

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемі дезадаптації, поза увагою залишаються її глибино-психологічні витоки, які пов'язані з травмівними переживаннями дитинства.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Для глибшого розуміння проблеми взаємозв'язку дезадаптації з травмівними переживаннями дитинства важливо розглянути основну термінологію. У науковій літературі термін «дезадаптація» окреслює порушення процесів взаємодії людини з навколишнім середовищем. Деадаптація визначається як «нездатність суб'єкта адаптуватися до будь-яких життєвих ситуацій» (Психологический словарь, 1997, с. 24). Деадаптація завжди має вияв у поведінковій активності суб'єкта. Деадаптивна поведінка тісно пов'язана з регресією як формою хибної адаптації (Яценко, Бондар та ін., 2015).

У контексті дослідження окреслимо поняття психічної травми: «Психічна травма – шкода, нанесена психічному здоров'ю суб'єкта в результаті інтенсивної дії несприятливих чинників середовища або гострих емоційних станів, стресових дій оточення на його психіку» (Шавровська, 2017, с. 453).

За визначенням П. К. Анохіна (1979), психічна травма – це, перш за все, психічне переживання, у центрі якого знаходяться певні емоційні стани; важливе місце в організації і інтеграції психічних процесів, у взаємозв'язку психічних і соматичних

систем особистості в структурі психотравмуючого переживання відводиться емоціям.

Розглянувши низку досліджень (П. К. Анохін, 1979, Дж. Боулбі, 2003, Ф. Ю. Василюк, 1984, Т. М. Титаренко, 2010, Л. В. Трубіцина, 2005, К. Гольдштейн, М. Стерн, 2001 та ін.), присвячених чинникам виникнення психічної травми, зазначимо специфіку психологічного підходу, яка полягає в тому, що ситуація розглядається як взаємовплив особистості і середовища, при якому провідна роль відводиться суб'єктивним чинникам: переживанню і розумінню ситуації людиною, ставленню до неї, інтерпретації психотравмуючих ситуацій.

Основи такої методологічної позиції було закладено в роботах К. Левіна «про суб'єктивну ситуацію», Л. С. Виготського «психологічний життєвий простір», У. Томаса «визначення ситуації як процес її аналізу і обміркування». При цьому провідна роль відводиться суб'єктивній картині ситуації, що складається в індивідуальній свідомості. На основі проведеного аналізу робиться висновок про те, що методологічний підхід, пов'язаний із вивченням «суб'єктивної ситуації», є найбільш адекватним для дослідження феномена «психотравми».

Узагальнити еволюцію перших уявлень про природу і сутність поняття «психотравма» вдалося З. Фройдю. Розглядаючи роботу д-ра Джозефа Брейера з однією з істеричних клієток, він винайшов, що майже всі симптоми утворились так званими психічними травмами, що й привернуло увагу психологічної спільноти до глибинного змісту цієї тематики.

У 2007 р. окреслилась соціально-гуманістична концепція психологічних травм як узагальнююча для розуміння змісту і сутності поняття «психотравма». Соціально-гуманістичний психолог А. І. Красило розглядає травму, перш за все, як результат недостатньої соціалізації індивіда. Чинником ризику він вважає дисгармонійність у розвитку особистості, що закріплюється у внутрішніх установках і стає бар'єром набуття єдності і цілісності особистості.

Тож, проблема психічної травми є актуальною з точки зору історико-аналітичного підходу, в якому психологічна травма розглядається як цілісний процес травмівної події, «нормальний

елемент» психічного розвитку людини (Трубицына, 2018) і практичного підходу – опанування засобів психологічної діагностики, психологічної допомоги і психокорекції осіб, які пережили психотравматичні ситуації (особливо в дитинстві).

Зважаючи на актуальність окресленої проблеми, *метою* нашої статті є аналіз взаємозв'язку травмівних переживань дитинства з дезадаптацією суб'єкта.

Під час дослідження були поставлені такі *завдання*:

1. Обґрунтувати психологічний зміст, сутність поняття «психотравма» та розкрити її вплив на дезадаптивну поведінку.

2. На основі емпіричного матеріалу виявити конструкти, що є підвалинами (критеріями, компонентами) травмівних переживань дитинства як чинників дезадаптації.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Руйнівна сила психічної травми залежить від індивідуальної значущості травмівної події для людини, ступеня її психологічної захищеності. Як стверджується в науковій літературі (Боулбі, 2003, Сельченко, 2001), під час переживання психологічної травми відбувається актуалізація страху смерті, тобто відчуття загрози на психологічному або фізіологічному рівні. К. Гольдштейн стверджує, що «суб'єкт може відчувати загрозу не тільки на фізичному рівні, а й на психологічному, що й обумовлює виникнення психологічної травми. Психологічно травмою може бути загроза для цінностей, з якими суб'єкт ототожнює своє існування, обмеження контактів з оточуючими аж до неможливості адекватно використовувати свої здібності та уникати катастрофічної (травмівної) ситуації. Такі переживання призводять до психологічної травми, а з тим і втрати здатності адаптуватися до ситуації» (Сельченко, 2001, с. 18). Тривога дезадаптує індивіда, обумовлюючи його регресію до інфантильності та перетворюючи на беззахисну дитину. Схожої позиції дотримується М. Стерн, наголошуючи, що відчуття загрози засноване на інфантильних переживаннях, які він окреслив як «біотравма». Біотравма виникає в суб'єкта, що пережив травму (обмеження простору пересування, задухи, тобто все, що паралізувало його активність) у дитинстві та породжує дезадаптованість у дорослому віці (Кононова, 2009).

К. Горні пов'язує дезадаптованість суб'єкта з базальною тривогою, що характеризує як «всепроникне відчуття самотності, безпомічності та ізольованості у ворожому світі» (Хорни, 1993, с. 264). Дослідниця стверджує, що базальна тривога виникає на початку життя суб'єкта в разі відсутності відчуття безпеки у міжособистісних стосунках дитини з батьками, вона передусім інстинктивним потягам. Базальна тривога формує сприйняття суб'єктом оточуючого світу як холодного, ворожого, здатного завдати шкоду. Таке сприйняття породжене соціалізацією індивіда, адже з дитинства він зіштовхується з оточуючими, що реалізують власні не-реалізовані дитячі потреби через залякування, гіперопіку, агресивність у ставленні до дітей, породжуючи у них відчуття меншовартості, ревнощів, заздрощів. У такому середовищі в дитини не розвивається почуття приналежності до групи, а, навпаки, з'являється гостре відчуття незахищеності, самотності, непотрібності, що породжує базальну тривогу (Хорни, 1993) та обумовлює дезадаптивні прояви.

К. Горні стверджує, якщо дитина не відчуває любові, бажаності, безпеки з боку батьків, відбувається розвиток ворожості, яка трансформується в базальну тривогу, що в подальшому житті спрямовується на оточуючих у вигляді недовіри, ненависті, агресії тощо. Базальна тривожність обумовлює розвиток стратегій поведінки, які захищають від загрозливого оточуючого середовища. Дослідниця визначає такі захисні стратегії взаємодії з оточуючими людьми: на людей (нерішучість, безпомічність), від людей (відстороненість, байдужість, усамітнення); проти людей (прагнення домінувати, експлуатувати) (Хорни, 1993). Отже, сприйняття реальності індивідом формується на основі його попереднього інфантильного досвіду. Тому здатність суб'єкта пристосовуватися до вимог оточуючого середовища може відбуватися парадоксальним способом через омертвіння власних почуттів, агресивність, відстороненість, бездіяльність.

З метою виявлення взаємозв'язку травмивних переживань дитинства з дезадаптацією суб'єкта нами представлено аналіз глибинно-психологічних витоків дезадаптації суб'єкта за допомогою використання окремих методик активного соціально-психологічного навчання (неавторський малюнок,

комплекс тематичних психомалюнків) за такими критеріями: відчуття суб'єктом внутрішньої дисгармонії; вияв інфантильних цінностей; залежність від батьків, оточуючих людей; суперечливість у ставленні суб'єкта до батьків, самого себе, до оточення; наявність негативізму в об'єктних відношеннях.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволяє стверджувати, що дезадаптивні прояви пов'язані з травмівними переживаннями дитинства. Травма обмеження, ізоляції може обумовлювати капсулювання суб'єкта на інфантильній стадії розвитку, породжуючи пасивність, тривожність, агресивність, дитячість. Зіткнення дитини з обмеженнями зовнішнього світу наближують її до реальності та водночас породжують виникнення страху неприйняття оточенням. Невідповідність між внутрішнім (прагненням до задоволення) та зовнішнім (врахування необхідності реальності) приводить до виникнення амбівалентності почуттів у внутрішньому світі дитини.

В окремих дослідженнях дезадаптація пов'язується з регресією, що обумовлена дією механізмів психологічних захистів і породжує відступи від реальності. Такі відступи є «способом» повернення до раннього інфантильного дитячого періоду розвитку суб'єкта, що дозволяє компенсувати відчуття захищеності, любові, турботи, яких не вистачало в дитинстві. О. Фенхель зазначає, що регресія до інфантильності пов'язана з фіксаціями, вони є наслідком пережитого драматичного досвіду суб'єкта. Фіксації обумовлюють регресивну поведінку, породжуючи дезадаптацію індивіда. О. Фенхель, стверджує, що сильна фрустрація чи депривація, неочікуваний перехід від задоволення до вираженої фрустрації – все це може обумовити психологічну травму, а з тим і фіксації (Блум, 1996). Однією з причин регресії є труднощі адаптації суб'єкта в соціумі, тому вона виникає як реакція на травмівну подію, що може виступати парадоксальним способом адаптації. Регресія до стану дитячості, бездіяльності є реакцією на незадоволені потреби та символічним вираженням прагнення до їх задоволення. Повертаючись до інфантильної стадії, суб'єкт «отримує» бажаний спокій, знижується тривожність, таким чином, він намагається адаптуватися до травмуючих переживань.

Представлений емпіричний матеріал засвідчує, що деструктивні педагогічні впливи можуть породжувати фіксованість суб'єкта на травмах. Аналіз психомалюнків на тему «Я в сім'ї батьків» дозволяє стверджувати, що деструктивні виховні впливи є поштовхом до дезадаптації. На рис. 1 представлено серце, яке ріжуть шматочком скла від розбитого вікна як символ стосунків у сім'ї. Протагоніст стверджує, що в дитинстві її серце постійно «рїзалось склом», воно є уособленням стосунків з матір'ю. Аналізанд стверджує: «Мені видавалося, що я винна у всіх проблемах матері, кожного разу вона карала мене так сильно, як тільки могла, знушалася фізично та морально».

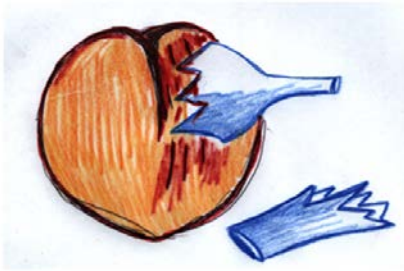


Рис. 1. «Я в сім'ї батьків»



Рис. 2. «Я в сім'ї батьків»

На рис. 2 зображено засохле дерево та осінь, що символізує образу автора на батька. Протагоніст стверджує, що боялася його покарань до смерті та ладна була вмрети, аби не залишатися з батьком наодинці.

Психоаналіз малюнків авторів дозволяє стверджувати, що такі переживання дитинства обумовили виникнення пасивності, страху активності, тривожності, відмежованості від оточення.

Деструктивний вплив чорної педагогіки на психіку суб'єкта представлено в роботах К. Бассіоні, А. Міллер. Переживши вплив «чорної педагогіки» в дитячому віці, індивід не в змозі виявляти чуттєвість та розуміти оточення, адже його внутрішній світ вмирає», зазначає А. Міллер. Дослідниця пише: «Таким людям марно говорити про любов, милосердя та солідарність,

немає сенсу закликати до позитивних почуттів, вони ніби не в змозі зрозуміти подібні заклики, вони закриті від них непробивною стіною... у житті такими людьми керують глибоко закладені в несвідоме дитячі спогади та почуття образ, які у викривленій формі позначаються майже на всіх їхніх діях» (Міллер, 2003, с. 17). Схожої позиції дотримується К. Бассіоні, підкреслюючи, що наслідками «чорної педагогіки» є сліпе підкорення чи відмова суб'єкта від будь-яких самостійних рішень. Жорстоке виховання блокує відчуття радості життя, обумовлюючи виникнення депресивних станів, відчуття самотності та прагнення до самознищення (Міллер, 2003). Таким чином, деструктивні педагогічні впливи, «чорна педагогіка» можуть обумовлювати виникнення психологічного інфантилізму, що виявляється у страху соціальної активності, відчутті безпомічності, безперспективності існування. Такі відчуття можуть призводити до соціального відчуження та дезадаптації індивіда.

А. Міллер некоректну поведінку педагогів (батьків) відносить до «чорної педагогіки» і стверджує: «Переживши вплив «чорної педагогіки» в дитячому віці, суб'єкт впродовж життя не може виявляти чуттєвість та розуміти оточення, його внутрішній світ так і залишається вкритим льодом... таким людям марно говорити про любов, милосердя та солідарність, немає сенсу закликати до світлих почуттів, вони не можуть зрозуміти подібні заклики, вони закриті від них непробивною стіною» (Міллер, 2003, с. 17). Таким чином, переживання деструктивних педагогічних впливів породжує інфантильні фіксації, що виявляються в регресивних формах поведінки, зокрема у агресивності, жорстокості, ненависті до усього живого, різних видах залежності (алкогольної, наркотичній, ігровій тощо), а також у почутті самотності, безперспективності життя, репресивності.

Для прикладу наведемо науково-узагальнюючий аналіз фрагменту стенограми роботи за допомогою неавторського малюнку (рис. 3), де об'єктивовано вплив травмуючих переживань дитинства на психіку протагоніста.



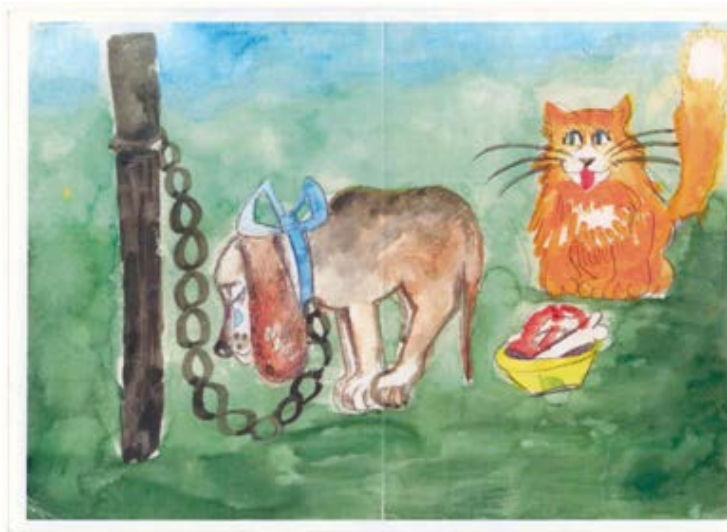


Рис 3. Собака на ланцюзі й кішка (неавторський малюнок)

**Науково-узагальнювальний аналіз фрагмента стенограми психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків протагоніста Д.**

**П.:** На малюнку зображений собака, що відвернувся від їжі. Важкий ланцюг на бантику і його легко можна скинути, але собака плаче, не намагаючись його зняти. Як Ви думаєте, що переживає собака? А зображена на малюнку кішка якось її стосується?

**Д.:** 1 Мені здається, собаку ніхто не розуміє. Тому він не радіє їжі й грі з кішкою.

**П.:** 1 Собака має ніжну душу? Йому потрібне розуміння, а не тільки м'ясо і кістки?

**Д.:** 1 Мені здається, йому просто погано на даний момент. Мине час – і стане краще.

**П.:** 2 А як ця кішка пов'язана з собакою? Як вона реагує на його стан?

**Д.:** 2 Вона проявляє байдужість. Ця кішка такою й була, а у собаки відбулися зміни усередині. Потім вона стане такою ж, як і кішка.

**П.:** 3 Чи переживали ви подібний стан, коли й причин особливих немає для смутку, й можна легко все змінити, але при цьому все одно погано?

**Д.:** 3 Так.

**П.:** 3 Коли можна легко все змінити, а ти застрягла на чомусь.

**Д.:** 3 Це мій постійний стан. Але я можу цей стан сама припинити, якщо захочу.

- П.: Він вам вигідний тому, що всі про Вас турбуються?*  
*Д.: Ні.*  
*П.: Вони вже звикли і не звертають уваги?*  
*Д.: Так, це мій типовий стан.*  
*П.: 4 Коли вперше Ви відчули такий стан?*  
*Д.: 4 Дуже-дуже давно. У дитинстві, років у п'ять.*  
*П.: 4 А хто зумовив цей стан?*  
*Д.: 4 Батьки працювали, а ми з братом жили у бабусі з дідусем. Бабуся була в лікарні, брат був сам по собі. А я була весь час одна. У мене був свій якийсь внутрішній світ. Саме у такому віці, коли хочеться все пізнавати, я залишилася одна. Я розуміла, що батьки працюють, але ...*  
*П.: 4 Але розум і емоції – це не одне і те ж. А у брата який був стан?*  
*Д.: 4 Як у кішки.*  
*П.: Він ні на що не звертав уваги.*  
*Д.: Так, я весь час йому заздрила, що йому так легко. Я завжди дивувалася, як він так може?*  
*П.: А батьки знали про цей стан?*  
*Д.: Вони не знали.*  
*П.: І не розуміли.*  
*Д.: Так. Я недавно розповідала мамі про те, що переживала, та вона не зрозуміла. Не зрозуміла, які підстави були для таких переживань.*  
*П.: 5 А що б Ви з цим станом зробили? Розірвали б і викинули? Чи зберегли, тому що було б шкода?*  
*Д.: 5 Рвати не хотілося б. Хотілося б розібратися. Тому що не хочу подібний стан передавати своїй дитині.*  
*П.: 5 Не хочете подібний песимізм передавати дитині. А може, в такому стані Ви були разом з кимось – з мамою, з татом? Ви сумували за кимось, кого не було з Вами, і хто вивів би Вас з такого стану, якби знаходився поруч. Кого б Ви більше хотіли бачити поруч – маму чи тата?*  
*Д.: 5 Мені здається, що нікого.*  
*П.: Коли вони з'являлися, то у вас не виникало такої радості?*  
*Д.: Я не відчувала великого контрасту в станах з ними й без них.*  
*П.: А який образ ближчий до Вашого хлопця – kota чи собаки? Чи він може бути і таким, і таким?*  
*Д.: Він не в такому стані, як кіт. Він собака, але собака веселіший, ніж на картинці, досвідченіший.*  
*П.: 6 Можна подумати, що це дві собаки, але один веселіший.*  
*Д.: 6 Так. Він був колись таким сумним собакою. У нього життя було таким.*  
*П.: 6 Іншими словами, йому відомі подібні переживання. І він вас розуміє.*  
*Д.: 6 Так.*  
*П.: Це не заважає вам у ваших стосунках? Або, навпаки, вас єднають подібні переживання?*

*Д.: Це нас єднає, мені присьмно, що в емоційному плані він трохи кращий за мене.*

*П.: У Вас є брат? Як батьки ставилися до нього і до Вас? Якщо поставити на вази, то де краще ставлення?*

*Д.: 7 Я думаю, що однаково. Але я була молодша і до того ж дівчинка, то батько м'якше до мене ставився. А брата виховував жорсткіше.*

*П.: 7 Ви раділи, коли бачили таке виховання з боку батька?*

*Д.: 7 Ні, я боялася. Мене лякали самі крики.*

*П.: 7 Можна сказати, що в подібних ситуаціях ви відверталися і стояли сумно, як цей собака? І не раділи?*

*Д.: 7 Ні, однозначно не раділа. У мене був страх.*

*П.: Тоді, можливо, Ви зберегли цей страх покарання, й він супроводжує Вас у житті?*

*Д.: Так.*

Аналіз уривку стенограми дозволяє об'єктивувати вплив травмивних переживань протагоніста Д. на виникнення депресивних тенденцій. Така депресивність знаходить вияв у пасивності, бездіяльності, відчуженості від соціального життя. Протагоніст порівнює свої емоційні стани з собакою на малюнку, яка відвернулася від їжі (к-т 1-2), а оточуючі байдужі до неї. У процесі аналізу об'єктивовано вплив травмуючих переживань самотності, байдужості на психіку Д. Аналізанд стверджує, що байдужість батьків, рідних обумовила виникнення відчуття смутку (к-т 4) і зараз цей стан є постійним, звичним у житті (к-т 3). Протагоніст стверджує, що є острах передачі такого стану близьким людям але водночас зацікавленість залишатися у ньому (к-т 4). Відчуття самотності, покинутості, страху покарання є супутніми для Д. з раннього дитинства. Такі відчуття також пов'язані зі стосунками з батьком, який виявляв агресію щодо брата, породжуючи острах покарання у Д. (к-т 7). Такі переживання страху обумовили виникнення тенденції до психологічної імпотенції, що виявилася в таких дезадаптивних формах, як пасивність, депресивність. У процесі аналізу об'єктивовано, що Д. єднається в такому стані зі своїм партнером (к-т 6). Аналізанд стверджує, що партнеру також властивий такий негативний емоційний стан, він здатен зрозуміти її переживання.

Як стверджувалося вище, на фоні соціальної адаптованості особи можуть спостерігатися дезадаптивні прояви, які гальмують її розвиток. Вищесказане ілюструє психоаналіз малюнка на тему «Я серед людей» (рис. 4).



*Рис 4. «Я серед людей»*

Автор малюнку зобразила себе у образі воїна-одинака який готовий до бою. Автор стверджує, що таку готовність він відчував усе життя і будь-яку агресію з боку оточення він мужньо долав, хоча й залишався самотнім. Психологічний аналіз малюнка дозволив стверджувати, що протагоніст з дитинства був жертвою нападів батька. За словами автора, батько виступав катом щодо нього, що виявлялося в підвищеному контролі його дій, поглядів на життя. Автор зазначає, що усіма своїми соціальними досягненнями він зобов'язаний батькові, який навчив його «прозі» життя, створивши пекельне дитинство. Дитинство, за словами автора, навчило його виживати в агресивному світі. Завантаженість базальною тривогою заважає автору бачити індивідуальність оточуючих його людей у зв'язку з очікуванням небезпеки, а недовіра до доброти інших людей породжує тривожність, готовність до агресивності.

Психологічна травма, яку пережив протагоніст у дитинстві, вплинула на сприйняття оточуючого світу як такого, що несе загрозу. На малюнку представлений воїн, який готовий до бою, але не зображено загрози, що може свідчити про його внутрішній емоційний стан, що пояснюється емоційним кліматом, який єднав його з батьком, був насичений відчуттям

небезпеки. Таким чином, протагоніст декларує, що його дії спрямовані на соціальні досягнення, але водночас неусвідомлене очікування небезпеки агресії з боку оточення обумовлюють конфліктність, розчарування тощо. Протагоніст не усвідомлює, що декларуючи такі цінності, як «бути успішним можливо за умови попередження нападу з боку оточення», «кращий спосіб перемоги – це напад», «сила керує світом», він прагне розв'язати проблему ущемленого Я, яке потребує аутопсихотерапії. Протагоніст вимушено єднається з батьком через переживання страждань, самотності й тому ці характеристики набули значимості заміщення батька, а звідси – вимушене створення аналогічних об'єктних відношень, від чого він сам страждає.

Таким чином, на основі аналізу емпіричного матеріалу та теоретичних джерел представлено схему впливу травмівних переживань дитинства на дезадаптацію суб'єкта (рис. 5).



Рис. 5. Схема «Чинники виникнення дезадаптації суб'єкта»

Схема демонструє вплив травмівних переживань дитинства на психіку суб'єкта. Фіксації на інфантильних переживаннях обумовлюють виникнення таких поведінкових проявів, як пасивність, ригідність, дитячість та відчуття самотності, неповноцінності, що призводить до соціальної дезадаптованості.

**Висновки та перспективи подальших розвідок.** Таким чином, порушення адаптації може відбуватися за рахунок психологічної травми, яку суб'єкт пережив у стосунках з близькими людьми. Психологічна природа психотравми характеризується такими особливостями: психотравму відносять до неусвідомлених форм психічної діяльності, тобто підсвідомого; невизначеністю і гнучкістю; наявністю внутрішнього конфлікту; суб'єктністю сприйняття. Вплив психологічної травми залежить від індивідуальної значущості травмивної події для особи.

Травмивні переживання, зокрема вплив «чорної педагогіки», породжує відчуття самотності, безпомічності, ворожості. Переживання травмуючих подій породжують інфантильні фіксації, що виявляються в регресивних формах поведінки, зокрема в агресивності, жорстокості, ненависті до усього живого, різних видах залежності (алкогольній, наркотичній, ігровій). Деадаптивна поведінка пов'язана з втратою суб'єктом власної тотожності, що виявляється в ригідності, стереотипності мислення та поведінки, відсутності креативності та нерозвинутості соціально-перцептивного інтелекту.

Перспективними напрямками даного дослідження постають питання психологічної допомоги при психотравмі та можливості її упередження.

#### *Список використаних джерел*

- Аврамченко С. М. Пізнання внутрішньої суперечливості психіки суб'єкта методом психомалюнку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
- Анохин П. К. Системные механизмы высшей нервной деятельности : избр. тр. Москва : Наука, 1979. 454 с.
- Боулби Дж. Привязанность / пер. с англ. Г. В. Бурменской. Москва : Гардарики, 2003. 477 с.
- Блум Г. Психоаналитические теории личности. Москва : КСП, 1996. 247 с.
- Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ предопределения критических ситуаций). Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1984. 200 с.
- Кононова М. М. Глибинні детермінанти психічної деадаптації суб'єкта : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
- Миллер А. Вначале было воспитание. Москва : Академический Проект, 2003. 464 с.

- Психология религиозности и мистицизма : хрестоматия / сост. К. В. Сельченко. Минск : Харвест; Москва : АСТ, 2001. 544 с.
- Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1997. 440 с.
- Титаренко Т. М. Испытание кризисом: Одиссея преодоления. Изд 2-е, испр. Москва : Когито-Центр, 2010. 304 с.
- Трубицына Л. В. Процесс травмы. Москва : Смысл; ЧеРо, 2005. 180 с.
- Хорни К. Невротическая личность. Москва : Прогресс-Универс, 1993. 480 с.
- Шавровська Н. В. Особливості пізнання психологічних захистів суб'єкта засобами психоаналізу малюнків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
- Яценко Т. С., Бондар В. І., Євтушенко І. В., Кононова М. М., Максименко О. Г. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта. Київ : НПУ імені М. Драгоманова, 2015. 280 с.

#### References

- Anohin P. K. (1979). *Sistemnye mehanizmy vysshej nervnoj dejatelnosti [Systemic mechanisms of higher nervous activity]*. Moskva : Nauka [in Russian].
- Avramchenko, S. M. (2004). *Piznannia vnutrishnoi superechlyvosti psyhiky subiekta metodom psyhomaliunku. [Cognition of the internal contradictions of the subject's psyche by the method of psychomodium]*. (Ph.D. diss.). Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Blium, G. (1996). *Psihoanaliticheskie teorii lichnosti [Psychoanalytic theories of personality]*. Moskva: KSP [in Russian].
- Boulbi, Dzh. (2003). *Privjazannost' [Attachment]*. (G. V. Burmenskoj, trans.) Moskva: Gardariki [in Russian].
- Horni, K. (1993). *Nevroticheskaja lichnost [Neurotic personality]*. Moskva: Progress-Univers [in Russian].
- Kononova, M. M. (2009). *Hlybynni determinanty psyhichnoi dezadaptatsii subiekta [Deep determinants of the subject's mental maladaptation]*. (Ph.D. diss.). Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Miller, A. (2003). *Vnachale bylo vospitanie [In the beginning there was education]*. Moskva: Akademicheskii Proekt [in Russian].
- Selchenok, K. V. (Comp.). (2001). *Psihologija religioznosti i misticizma: hrestomatija [Psychology of religiosity and mysticism]*. Moskva: AST [in Russian].
- Shavrovskaja, N. V. (2007). *Osoblyvosti piznannia psyhologichnykh zakhystiv sub'iekta zasobamy psyhooanalizu maliunkiv [Features of cognition of psychological defenses of the subject by means of psychoanalysis of drawings]*. (Ph.D. diss.). Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

- Titarenko, T. M. (2010). *Ispytanie krizisom: Odisseja preodoleniia [The Crisis: The Odyssey of Overcoming]* (2nd ed.). Moskva: Kogito-TSentr [in Russian].
- Trubicyna, L. V. (2005). *Process travmy [The process of injury]*. Moskva: Smysl; CHeRo [in Russian].
- Vasiljuk, F. E. (1984). *Psihologija perezhivaniija (analiz predopredeleniija kriticheskikh situacij) [Psychology of experience (analysis of predestination of critical situations)]*. Moskva: Izd-vo Mosk unta [in Russian].
- Yatsenko, T. S., Bondar, V. I., Yevtushenko, I. V., Kononova, M. M., & Maksymenko, O. H. (2015). *Samodepryvatsiia psyhiky ta dezadaptatsiia sub'iekta [Self-deprivation of the psyche and maladaptation of the subject]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Zinchenko, V. P., & Meshcherjakova, B. G. (Eds.). (1997). *Psihologicheskij slovar' [Psychological dictionary]*. Moskva: Pedagogika-Press [in Russian].

### **M. Kononva**

#### **ANALYSIS OF THE INTERRELATION OF TRAUMATIC EXPERIENCES AND MALADAPTIVE BEHAVIOR**

*The article reveals the relationship between traumatic childhood experiences and maladaptation of the subject. The psychological content, the essence of the concept of "psychotrauma" are substantiated, its influence on maladaptive behavior is revealed. The specifics of the psychological approach are described, which consists in the fact that in the experience of mental trauma the leading role is given to subjective factors: understanding of the situation by a person, attitude to it, interpretation of psycho-traumatic situations. It is noted that the individual's perception of reality is formed on the basis of his previous infantile experience. An analysis of the deep psychological origins of maladaptation of the subject through the use of certain methods of active socio-psychological learning – a non-author's drawing, a set of thematic psychodrawings. A scientific and generalizing analysis of fragments of the transcript of the work was performed with the help of a non-author's drawing and thematic author's psychodrawings, where the influence of traumatic childhood experiences on the protagonist's psyche is objectified.*

*On the basis of empirical material the main criteria, components of traumatic experiences of childhood as factors of maladaptation are revealed: infantile fixations which are shown in regressive forms of behavior, in particular in aggression, cruelty, hatred to all live, various kinds of dependence. It has been established that maladaptive behavior is associated with the loss of the subject's own identity, which is manifested in rigidity, stereotypes of thinking and behavior, lack of creativity and underdevelopment of social-perceptual intelligence. The analyzed empirical material shows that destructive pedagogical influences can cause subject's fixation on injuries.*

**Key words:** maladaptation, maladaptive behavior, psychotrauma, traumatic experiences, childhood, relationship.

Надійшла до редакції 1.12.2020 р.